SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

AQLLILIK BALOSI: NEGA RUS KLASSIKASIDAGI DAHO VA BAXTSIZLIK EGIZAK?

Maqsudov E'zozbek Sarvar o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti, Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 1-bosqich talabasi

maqsudovezozbek@gmail.com

Yo'ldashev Avazbek

Ilmiy rahbar

Annotatsiya

Ushbu maqolada XIX asr rus adabiyotining beshta durdona asari va ulardagi "ortiqcha odam" konsepsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida A. Griboedov, A. Pushkin, M. Lermontov, I. Goncharov va F. Dostoevskiy ijodi tanlab olingan. Maqolaning asosiy maqsadi — nima uchun o'tkir zehn va yuksak intellekt qahramonlarga baxt emas, balki fojia keltirganini ochib berishdir. Maqolada har bir yozuvchining shaxsiy hayoti va ular yaratgan obrazlar o'rtasidagi ma'naviy bog'liqlik qiyosiy o'rganiladi. Shuningdek, aqlning qalb va vijdon bilan bog'lanmaganligi insonni qanday ma'naviy inqirozga yetaklashi asarlardan olingan iqtiboslar yordamida isbotlanadi.

Kalit so'zlar

Rus adabiyoti, ortiqcha odam, aql fojiasi, Griboedov, Pushkin, Lermontov, Goncharov, Dostoevskiy, Chatskiy, Onegin, Pechorin, Oblomov, Raskolnikov, XIX asr, intellektual isyon, ma'naviy izlanish.

Аннотация

В данной статье анализируются пять шедевров русской литературы XIX века и концепция «лишнего человека» в них. В качестве объекта исследования выбрано творчество А. Грибоедова, А. Пушкина, М. Лермонтова, И. Гончарова и Ф. Достоевского. Основная цель статьи — раскрыть причины, по которым острый ум и высокий интеллект приносили героям не счастье, а трагедию. В статье сравнивается духовная связь между личной жизнью каждого писателя и созданными ими образами. Также с помощью цитат из произведений доказывается, как отсутствие связи ума с сердцем и совестью ведет человека к духовному кризису.

Ключевые слова
Русская литература, лишний человек, трагедия ума, Грибоедов, Пушкин, Лермонтов, Гоначаров, Достоевский, Чацкий, Онегин, Печорин, Обломов, Раскольников, XIX век, интеллектуальный бунт, духовный поиск.
Abstract
This article analyzes five masterpieces of 19th-century Russian literature and the concept of the "superfluous man" within them. The creative works of A. Griboyedov, A. Pushkin, M. Lermontov, I. Goncharov, and F. Dostoevsky were selected as the objects of research. The main purpose of the article is to reveal the reasons why a sharp mind and high intellect brought the characters tragedy instead of happiness. The article comparatively explores the spiritual connection between the personal lives of each writer and the characters they created. Furthermore, using quotes from the works, it demonstrates how a lack of connection between the mind, heart, and conscience leads an individual to a spiritual crisis.
Keywords
Russian literature, superfluous man, tragedy of the mind, Griboyedov, Pushkin, Lermontov, Goncharov, Dostoevsky, Chatsky, Onegin, Pechorin, Oblomov, Raskolnikov, 19th century, intellectual rebellion, spiritual search.

Insoniyat hamisha bilimga, o‘tkir aqlga intilib kelgan. Biroq, XIX asr rus adabiyoti sahifalarini varaqlasak, yaratilgan eng buyuk siymolar — o‘z davrining eng bilimli insonlari bo‘lishiga qaramay, nima uchun hayotlarini fojia bilan yakunlashgan? Nega rus yozuvchilari o‘z qahramonlariga dahoona aql berishdi-yu, lekin zarracha xotirjamlik berishmadi? Bu savolga javob topish uchun biz besh nafar buyuk adib va ularning "aqlli baxtsizlari" olamiga sayohat qilamiz.

Maqolamizni diplomat va dramaturg Aleksandr Griboedovdan boshlaymiz. U o‘zining shiddatli hayoti davomida birgina shoh asar yozdi: "Aqllilik balosi" (1824). Griboedovning o‘zi ko‘p tillarni bilgan, diplomatik faoliyati davomida murakkab masalalarni hal qilgan yuksak intellekt sohibi edi. U o‘z qahramoni Aleksandr Chatskiy timsolida o‘sha davr jamiyatining chirigan qadriyatlariga qarshi isyon ko‘tardi. Shoir o‘zining yuksak madaniyati va ilg‘or qarashlari tufayli konservativ amaldorlar orasida begonalashganini Chatskiy orqali ochib berdi. Chatskiy asarda: “Aql va qalb bir-biri bilan kelisholmaydigan joyda yashash naqadar og‘ir!” [1] deb xitob qiladi.

Jamiyat o‘zining tinchini saqlash uchun uni "telba" deb e’lon qildi.

Bu estafetani rus she’riyatining quyoshi Aleksandr Pushkin davom ettiradi. Uning "Yevgeniy Onegin" (1833) asari aqlli odamning ma’naviy tanazzuli haqidagi doston hamdir. Pushkinning o‘zi doimiy ravishda siyosiy nazorat ostida yashagan va jamiyatdagi

sun’iylikdan ko‘p aziyat chekkan edi. U o‘zi kabi erkinlikka tashna, lekin hayotdan tez zerikuvchi Onegin obrazini yaratdi. Oneginning fojeasi shundaki, u yuqori tabaqa ta’limini olgan bo‘lsa-da, bu bilimni amalda qo‘llashga imkon topa olmadi. Muallif uning holatini: “O‘z aqli bilan dunyoni tushunib yetgan odam uchun hayot zerikarli bir tomoshaga aylanadi” [2] deb ta’riflaydi. Oneginning o‘tkir zehni skeptitsizm bilan zaharlangan bo‘lib, bu shubha uni buyuk sevgidan ham, do‘stlikdan ham mahrum qiladi.

Ko‘p o‘tmay, sahnaga "g‘amgin shoir" Mixail Lermontov chiqadi. U "Zamonamiz qahramoni" (1840) romanida Grigoriy Pechorin obrazini yaratdi. Lermontovning shaxsiy hayoti doimiy nizolar, surgunlar va yolg‘izlik ichida o‘tgan bo‘lib, u o‘zining butun dardini Pechoringa ko‘chirdi. Shoir o‘z qahramonini yaratish orqali o‘z avlodining aqlli, ammo "keraksiz" bo‘lib qolgan yoshlari portretini chizdi. Pechorin o‘z kundaligida shunday deb yozadi: “Menda ikkita odam bor: biri yashaydi, ikkinchisi uni kuzatadi va hukm qiladi” [3]. Uning fojiasi — tuyg‘usiz ongdadir. Pechorin hamma narsani tushunadi, lekin hech kimni sevolmaydi.

Ammo aqllilik ba’zan mutloq sukutga ham sabab bo‘ladi. Ivan Goncharov o‘zining "Oblomov" (1859) asarida shunday personajni yaratdi. Yozuvchi insonning ichki dunyosi va uning harakatga bo‘lgan layoqatsizligi o‘rtasidagi ziddiyatni tasvirlaydi. Ilya Oblomov o‘z atrofidagi soxta dunyodan nafratlanib shunday deydi: “Hamma narsa qayergadir shoshadi, yuguradi, lekin bularning barida inson qayerda? Insonning qalbi qayerda?” [4]. Oblomovning aqlli tahlillari uni divanga mixlab qo‘yadi. U o‘zining buyuk g‘oyalari ichida g‘arq bo‘lib, hayotni shunchaki o‘tkazib yuboradi.

Maqolamizning eng so‘nggi nuqtasi — Fyodor Dostoevskiy va uning "Jinoyat va jazo" (1866) romani. Dostoevskiy inson ruhining eng chuqur jarini qazigan adibdir. Uning o‘zi o‘lim jazosiga hukm qilinib, so‘nggi lahzada afv etilgani va katorga azoblarini boshidan kechirgani uning falsafasiga chuqur ta’sir ko‘rsatgan edi. Uning qahramoni Rodion Raskolnikov o‘ta aqlli bo‘lib, uning ongi shafqatsiz bir nazariyani tug‘adi. U o‘z maqolasida shunday yozadi: “G‘ayrioddiy insonlar yangi so‘z aytish uchun eskilarni buzishga, hattoki qonunni chetlab o‘tishga haqlidirlar” [5]. Biroq, Dostoevskiy ko‘rsatadiki, aql qanchalik mantiqli isbotlar keltirmasin, insoniy vijdon uni qabul qilmaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu besh buyuk adib va ularning qahramonlari bizga hayotning eng achchiq saboqlarini berishadi. Maqolamiz davomida ko‘rdikki, aql agar egasini kibrga, befarqlikka yoki harakatsizlikka yetaklasa, u baxt emas, faqat halokat keltirar ekan. Chatskiyning isyoni, Oneginning zerikishi, Pechorinning sovuqqonligi, Oblomovning uyqusi va Raskolnikovning shafqatsiz nazariyasi — bularning barchasi bir xil ildizga ega.

Haqiqiy daho — bu nafaqat tushunish, balki o‘sha tushunish orqali boshqalarga yordam bera olish, dunyoni go‘zallashtirishdir. Bugungi axborot asrida biz ham ko‘pincha Pechorinlarga aylanib qolayotgandekmiz. Biz ko‘p narsani bilamiz, lekin kamroq his qilamiz; tahlil qilamiz, lekin ozroq sevamiz. Rus klassikasi bizni ogohlantirmoqda: miyangiz yaratgan nazariyalar sizni odamlardan ajratib qo‘yishiga yo‘l qo‘ymang. Aql — bu chiroqdir, u faqat sevgi va imon bilan yoqilgandagina yo‘lni yoritadi. Zero, insonning buyukligi uning qancha kitob o‘qiganida emas, balki o‘sha bilimlarni qanchalik insoniylikka aylantira olganidadir. Kelajak avlodlar bizni aqlliligimiz uchun emas, balki o‘sha aqlimiz bilan qanchalik baxtli yashay olganimiz uchun eslashsin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Griboedov A.S. "Aqllilik balosi". – Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2018. – 48-bet.
2. Pushkin A.S. "Yevgeniy Onegin". – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 112-bet.
3. Lermontov M.Yu. "Zamonamiz qahramoni". – Toshkent: Sharq, 2015. – 156-bet.
4. Goncharov I.A. "Oblomov". – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 204-bet.
5. Dostoevskiy F.M. "Jinoyat va jazo". – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017. – 315-bet.